

Wiśniewski, Stanisław

Rozwój sieci szkół podstawowych w latach 1945-1955 na terenie powiatu górowskiego

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 114-128

1960

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROZWÓJ SIECI SZKOŁ PODSTAWOWYCH W LATACH 1945—1955
NA TERENIE POWIATU GÓROWSKIEGO¹⁾

Wysunięty najbardziej na północ w województwie olsztyńskim powiat górowski wyzwolony został stosunkowo późno, bo dopiero 21 lutego 1945 r., podczas gdy sąsiedni powiat bartoszycki był wolny już 4 lutego. W wyniku działań wojennych powstały wielkie zniszczenia, a nadto samo Górowo zostało pozbawione komunikacji kolejowej, co oczywiście hamująco wpłynęło na rozwój całego powiatu.

Ludności miejscowej pozostało niewiele. Nowi osadnicy z Centralnej Polski i repatrianci zza Bugu napływali powoli, gdyż najbardziej przeszkadzał w tym brak komunikacji.

Mimo słabego stanu zaludnienia w rejestrze uzupełniającym pierwszego powszechnego sumarycznego spisu ludności cywilnej z dnia 14 lutego 1946 r. roczników 1927—1946 i określonych mianem „Polacy” na terenie powiatu górowskiego zapisano liczby:

Wyszczególnienie	L u d n o ś ć		
	miejscowa	napływowa	razem
Na zapisanych ogółem:	88	265	353
ma oboje rodziców	20	193	213
sierot	37	17	54
pólsierot	7	25	32
oboje rodzice zaginęli	1	—	1
jedno z rodziców zaginęło	23	30	53

Z zestawienia widać, że powiat Górowo miał mniej ludności niż powiat Bartoszyce (zob. Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1 (63) str. 84), chociaż obszarem był większy, bo liczył 573 km², a pow. Bartoszyce tylko — 454 km².

W zestawieniu uderza wysoka liczba sierot — 55, gdyż pojęcia „sierota” i „rodzice zaginęli” były właściwie równoznaczne. Wysoka jest również liczba 65 pólsierot, gdyż terminy „pólsierota” i „jedno z rodziców zaginęło” na początku 1946 r. posiadały również jednakowe znaczenie.

Z ogólnej liczby 353 dzieci zaledwie 213 posiadało opiekę ojca i matki, co stanowiło 60,3%. O wiele cięższy był los dzieci miejscowych, gdyż z 88 tylko 20 miało oboje rodziców, co stanowiło zaledwie 22,7%. Zestawienie wykazało, że straszliwe skutki wojny dotknęły wszystkich, a ludność miejscowego pochodzenia w szczególności.

Pierwsza szkoła podstawowa na terenie powiatu powstała w Górowie Iławeckim. Pierwszy jej nauczyciel, Emil Górny, odbył podróż pieszo z Olsztyna na nową placówkę i zatrudniony został z dniem 14 sierpnia 1945 r. Trzeba zaznaczyć, że Emil Górny pracował w zawodzie nauczycielskim od 1912 roku na terenie województwa warszawskiego. Szkołę, w której był kierownikiem przed wojną w miejscowości Rzęnowo, pow. Przasnysz, Niemcy w czasie wojny rozebrali, przyszedł więc szukać nowej na Ziemiach Odzyskanych. Na podstawie ustnej relacji E. Górnego ustalono, że budynek szkolny

¹⁾ Źródła, na podstawie których opracowano artykuł: Rok 1935 — Handbuch des ostpreussischen Erziehers. Lehrer-Adressbuch für den Gau Ostpreussen. Königsberg Pr. 1935, s. 931—955. (W odniesieniu do części polskiej). Okres 1945—1955 opracowano na podstawie sprawozdań rocznych, sporządzonych przez inspektoraty oświaty dla Głównego Urzędu Statystycznego, oraz wspomnień nauczycieli, którzy organizowali pierwsze szkoły na terenie powiatu.

w Górowie Haweckim był cały. Wnętrze budynku i meble zdewastowano. Znać, że pomoce naukowe były liczne i bogate, ale zostały zniszczone i porzucane. Sale zawałono słomą i nieczystościami. Okna pozbawione były szyb, drzwi powyłamywane. Kotłownię centralnego ogrzewania zalano wodą, z której wyłaniał się wierzchołek pieca.

Ludności w mieście znajdowało się bardzo mało. Prawie wszystkie budynki opustoszały. Wśród ludności miejscowej przeważały kobiety i drobne dzieci. Wszyscy byli wystraszeni przeżyciami wojennymi. Na miejscu pozostał tylko przedwojenny woźny szkoły, Jan Mikołajewski. On to wspólnie z nauczycielem Górnym porządkował szkołę oraz gromadził sprzęty i opał, który zwoził z całego miasta ręcznym wózkiem. Naukę rozpoczęto pod koniec września z dwójkiem dzieci, a w dniu 1 grudnia było już 17 uczniów. Niektóre dzieci podręczniki przywiozły z sobą, większość ich nie miała. Z braku zeszytów pisano na lewej stronie starych papierów poniemieckich. W budynku szkolnym mieszkał inspektor szkolny, Paweł Drozd, i nauczyciel, Emil Górny. Poszczególne pomieszczenia ogrzewano przy pomocy żelaznych piecyków. W miesiącach następnych zaznaczył się powolny napływ ludności znaną z terenów zniszczonych w czasie wojny, oraz z Wileńszczyzny. Wraz z nimi przybywali nowi nauczyciele: 11 XII 1945 r. Janina Makiełkowska, 1 I 1946 r. Kazimierz Sitnik, 1 V 1946 r. Jadwiga Holik, 1 VI 1946 r. Janina Milenkiewicz i Aleksander Hawlicki, 15 VIII 1946 r. Jan Kossakowski kierownik szkoły, gdyż Górny odszedł do Reszla.

A oto kolejność mianowań nauczycieli do szkół podstawowych na terenie powiatu Górowo:

Dwórzno	dnia 18	II 1946 r.	naucz. Gertruda Wojnusz
Wojciechy	„ 1	III 1946 r.	„ Stanisław Czarnecki
Janikowo	„ 1	V 1946 r.	„ Władysław Stefanowicz
Bukowiec	„ 1	VI 1946 r.	„ Mieczysław Skoczeń
Krasnołąka	„ 1	VI 1946 r.	„ Weronika Zubowicz
Pieszkowo	„ 1	VI 1946 r.	„ Wanda Matusewicz
Rodnowo	„ 1	VIII 1946 r.	„ Janina Pawłowska
Woryny	„ 1	VIII 1946 r.	„ Maria Bukowa
Zielenica	„ 8	VIII 1946 r.	„ Maria Bogusz
Tapilkajmy	„ 15	VIII 1946 r.	„ Tadeusz Patorski
Wiewiórki	„ 15	VIII 1946 r.	„ Antoni Krakowiak

Z zasady mianowanie pierwszego nauczyciela jest równoznaczne z rozpoczęciem działalności szkoły. Były jednak wyjątki. Do nich należały szkoły w Wojciechach i Pieszkowie. Oto nauczyciel Stanisław Czarnecki, skierowany do wsi **W o j c i e c h y** z dniem 1 III 1946 r., przebywał tam zaledwie do dnia 31 III 1946 r. Następny nauczyciel, zatrudniony od dnia 11 IV 1946 r., samowolnie opuścił pracę, a zatrudniona 15 V 1946 r. trzecia z kolei nauczycielka, Barbara Grzelak, już z dniem 31 VIII 1946 r. zakończyła swoją pracę. Dopiero czwarta nauczycielka, Klara Kosteczko, zatrudniona od dnia 1 IX 1946 r., była właściwą organizatorką szkoły podstawowej w Wojciechach.

Do wsi **P i e s z k o w o** została skierowana z dniem 1 VI 1946 r. nauczycielka Wanda Matusewicz, lecz już w dniu 30 VI 1946 r. zakończyła swą nie notowaną żadnym czynem pracę. Organizatorem szkoły w Pieszkowie był nauczyciel Henryk Rozbiewski, zatrudniony z dniem 1 IX 1946 r. W kronice szkolnej Pieszkowa, pisanej przez późniejszego jej nauczyciela i kierownika, Ryszarda Bitowta, czytamy: „W ostatnich latach wojny szkołę w Pieszkowie zamknęto i urządzono kilkusetosobowy obóz dla jeńców rosyjskich i polskich. Około 2 ha z budynkiem szkolnym ogrodzono drutem kolczastym do wysokości 3 metrów.

Henryk Rozbiewski wraz z pierwszym woźnym szkoły, Piotrem Szwedowiczem, z Wileńszczyzny wywozili taczkami z klas śmieci i połamane meble, niwelowali dół, wyciśnięte przez czołgi i kopane specjalnie, rozgradzali kolczaste płoty i naprawiali dachy". Krótce pracował Rozbiewski w Pieszkowie, krótko również pracowała nauczycielka Janina Milenkiewicz, przeniesiona służbowo z Górowa Iławeckiego, a jeszcze krócej przebywał tu następny nauczyciel, Władysław Nakrewicz, który „mieszkając u woźnego szkoły, Piotra Szwedowicza — czytamy w kronice — zajmował się stolarstwem i dorabiał prowizoryczne ramy do okien szkoły i naprawiał ławki". Z dniem 1 stycznia 1947 roku został przeniesiony na własną prośbę z Górowa Iławeckiego do Pieszkowa młody nauczyciel, Ryszard Bitowt, pochodzący z Wileńszczyzny. W kronice szkolnej w dalszym ciągu czytamy: „Krótki okres istnienia szkoły w Pieszkowie oraz częste zmiany nauczycieli przyczyniły się do tego, że okropnie zdewastowany budynek szkolny (ukończony w 1941 r.) nie był na zimę zabezpieczony. W jednej czynnej klasie, pomimo szczelnego zabcia większości okien deskami z braku szkła, było tak zimno, że atrament w kałamarzach był niemal zawsze w stanie stałym. Pomimo ciągłego palenia w piecu zniszczonym sprzętem i rozbitymi meblami dzieci siedziały w ubraniach i pisały w rękawiczkach.

Podręczniki przedwojenne posiadali tylko niektórzy uczniowie. Brak było również zeszytów. Wprawdzie w księgarni w Lidzbarku Warmińskim pojawiły się, lecz w małych ilościach i dla wszystkich nie starczało. Wyszukiwano czyste ponemieckie papiery i na pracach ręcznych sporządzano z nich zeszyty do pisania. Z brakiem kredy do pisania radzono sobie w ten sposób, że dzieci przynosiły pobite figury gipsowo-kredowe i tymi kawałkami chociaż z trudem, lecz pisano".

O warunkach pracy szkolnej w Janikowie opowiada pierwszy nauczyciel Władysław Stefanowicz, który po skończeniu kampanii wojennej i po zdemobilizowaniu w marcu 1946 r. został przewieziony z Wileńszczyzny na teren powiatu górowskiego. „Po rozmowie z inspektorem szkolnym, Pawłem Drozdem, otrzymałem nominację i pełnomocnictwo na objęcie jakiegoś domu na szkołę, ponieważ właściwa szkoła była spalona. Wieś była zniszczona w 25%, zasiedlona w 50%. Byli to repatrianci z Wileńszczyzny i Centralnej Polski. Ludność była biedna. Zwołałem zebranie, na którym wybrano komitet szkolny i zaczęliśmy się rozglądać za budynkiem, nadającym się na szkołę. Wybraliśmy budynek cały z zewnątrz, lecz bez okien, bez drzwi i o zniszczonej podłodze. Wspólnie z członkami komitetu pozbieraliśmy okna i drzwi z rozbitych domów i po prowizorycznym dopasowaniu wstawiliśmy je do sali szkolnej. Na podłogę zebraliśmy deski od ludzi i z braku fachowca zrobiliśmy ją sami. Wypadło to niezbyt fachowo, gdyż deski były nierównej grubości i długości, lecz podłoga trwa do dziś. Ławki przywieźliśmy z innej nieczynnej szkoły i po remoncie nadawały się do użytku. Trzeba dodać, że ludność pomimo ciężkich warunków, jak mogła, tak pomagała szkole, np. w roku szkolnym 1946/47 rodzice całą zimę swoim opałem ogrzewali szkołę, gdyż żadnych przydziałów opałowych wtedy nie było. W dniu 1 maja 1946 r. rozpocząłem naukę. Zorganizowałem cztery klasy łączone. Młodzież zgłaszała się bardzo chętnie do szkoły. Rozpiętość wieku uczniów była duża, bo 6 — 17 lat, a w klasie pierwszej 6 — 12 lat. Dzieci miały kilka książek starych przedwojennych i po kilkoro uczyło się z jednej. Z braku zeszytów pisały na różnych papierach. Pomocy naukowych, oprócz tablicy zbitej ze zwykłych desek, nie było. Ciężkie były warunki nauczania, ciężki był stan materialny nauczyciela. Pobory małe i wypłacane nieregularnie. Trzeba było dorabiać, żeby jakoś związać koniec z końcem. Nawet remont mieszkania musiał nauczyciel przeprowadzić we własnym zakresie. Od roku 1947 niekorzystna sytuacja zaczęła stopniowo zmieniać się na lepsze. Pracując

obecnie w znośnych warunkach człowiek się dziwi, jak można było przy ówczesnych warunkach żyć, pracować i osiągać jakieś wyniki”.

Maria Bogusz, pierwsza nauczycielka w Zielenicy, przybyła na teren powiatu górowskiego z Warszawy po ciężkich i tragicznych chwilach przeżytych w okresie wojennym i po przejściu obozu przymusowych ciężkich robót w Niemczech, dokąd została wywieziona po aresztowaniu w Warszawie. Przeżycia wojenne „nie osłabiły zamilowania do zawodu, wręcz przeciwnie, obudziły zapał do pracy w Polsce Ludowej; „pragnęłam uczyć i wychowywać dzieci, budować nowe, jasne jutro” — wspomina nauczycielka Maria Bogusz. Warunki pracy były takie same jak wyżej opisane: ogólne zniszczenia, połamane ławki, brak książek i zeszytów, a jedyna pomoc to tablica, sporządzona przez rodziców własnym kosztem.

Tadeusz Patorski, pierwszy nauczyciel w Tapilkajmach, przybył na teren powiatu górowskiego z woj. warszawskiego, pow. Maków Mazowiecki, z terenów dotkliwie zniszczonych w czasie działań wojennych. W Tapilkajmach zastał ludność z województw warszawskiego, lubelskiego i wileńskiego. Ekonomiczne „warunki ludności były ciężkie, gdyż mało kto posiadał konia, po jednej krowie mieli wszyscy, prosiąt w całej wsi było pięć sztuk”.

„Budynek szkolny z zewnątrz wyglądał podobnie jak w latach późniejszych, natomiast wewnątrz było bardzo brudno. Brak było części ram okiennych, drzwi, ławek i tablic, chociaż wioska nie była zniszczona przez działania wojenne”.

„W uruchomieniu szkoły pomagali wszyscy mieszkańcy wsi. Sale i różne zachowanka zostały oczyszczone i wybielone przez rodziców. Brakujących ram i drzwi również dostarczyli rodzice. Początkowo z braku ławek każdy z rodziców dostarczył stołu lub krzesła. Tablicę zastępowały duże drzwi, przywiezione z baraku”. Z pomocy szkolnych zachowało się „tylko liczydło i linia metrowa”.

„Warunki nauczyciela również były ciężkie. Na wsi nic nie było można kupić, bo gospodarze sami nie mieli. Wszelki prowiant trzeba było sprowadzać z Bartoszyca lub z Górowa... Bywały i takie chwile, że nie było co do ust włożyć, ale jakoś wszystko przeszło i dożyło się lepszych czasów”.

Powyższe obrazki z poszczególnych miejscowości rysują sytuację, jaka panowała w pierwszych latach wolności na terenie powiatu górowskiego. W kronice szkolnej Pieszkowa znajduje się podsumowanie całości. Czytamy tam: „Powiat Iławka (obecnie Górowo) był obszarem dzikim i prawie bezludnym. Pola nie uprawiane, porośnięte chwastami, z rozsianymi minami i innymi niewypałami. Budynki bez okien i drzwi, wewnątrz pobite naczynia i połamane meble. Na każdym kroku życiu groziły niewypały. Pełno szkieletów ludzkich i zwierzęcych. Na pastwiskach nawet trawa była żerana przez myszy i szczury”.

W takich to warunkach żyli pierwsi osadnicy i pierwsi nauczyciele, którzy pracowali z głęboką wiarą, że z ich trudu wyrośnie lepsze jutro.

A oto wyniki:

W tablicach pierwszej i drugiej przedstawiono rozwój szkół podstawowych w latach 1945 — 1955 na terenie powiatu górowskiego w porównaniu z rokiem 1935 na tym samym obszarze. Dlatego też wieś Spytajny ze szkołą o 2 nauczycielach, położoną w odległości 4 km od Bartoszyca, a należąca administracyjnie w 1935 r. do Górowa, potraktowano jako teren powiatu bartoszyckiego i w wykazie jej nie umieszczono. Natomiast wieś Kwiatkowo ze szkołą o 1 nauczycielu, przyłączoną w 1955 r. administracyjnie do powiatu braniewskiego, zatrzymano do obliczeń w powiecie górowskim.

Tablica 1 wskazuje, jak sieć szkolna narastała i rozwijała się. Wskazuje również, jakie zmiany organizacyjne zachodziły w poszczególnych szkołach biorąc za podstawę liczbę pracujących każdego roku nauczycieli. Widać nadto,

Tabl. 1. Rozwój sieci szkół podsta

Lp	Miejscowość	naucz. i ucz.	L a t a										
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
1	Górowo	naucz. 8 ucz. 398	1	4	8	8	12	14	12	11	9	13	12
2	Dwórzno	naucz. 2 ucz. 111		1	1	1	1	1	2	2	2	3	3
3	Wojciechy	naucz. 2 ucz. 129		3	3	4	4	5	4	4	6	4	5
4	Janikowo	naucz. 1 ucz. 84		1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
5	Bukowiec	naucz. 2 ucz. 112		1	1	2	2	3	3	3	3	3	4
6	Krasnołąka	naucz. 2 ucz. 79		1	1	1	1	1	1	1	2	1	1
7	Pieszkowo	naucz. 2 ucz. 88		1	2	2	3	4	4	4	3	3	4
8	Rodnowo	naucz. 2 ucz. 93		1	1	2	2	3	5	4	3	4	3
9	Woryny	naucz. 2 ucz. 126		1	2	2	3	3	4	4	6	5	4
10	Zielenica	naucz. 2 ucz. 74		1	1	1	2	2	2	3	4	4	3
11	Tapikajmy	naucz. 2 ucz. 82		1	1	1	2	2	3	2	2	3	3
12	Wiewiórki	naucz. 1 ucz. 59		1	1	1	2	2	3	3	3	3	3
13	Kandyty	naucz. 3 ucz. 125			1	2	3	4	4	4	3	4	4
14	Sortławki	naucz. 1 ucz. 57			1	1	1	1	2	2	3	1	1
15	Wajsnory	naucz. 1 ucz. 55			1	1	—	1	1	1	1	1	1
16	Zięby	naucz. 1 ucz. 62			1	1	1	1	2	2	2	3	2
17	Piaseczno	naucz. 1 ucz. 60			1	1	2	2	2	3	3	3	3
18	Dęby	naucz. 1 ucz. 64			1	1	1	2	3	3	3	3	3
19	Głądy	naucz. 2 ucz. 113			1	1	1	2	2	3	3	3	3
20	Kiwajny	naucz. — ucz. —			1	1	1	1	2	3	2	2	1
21	Toprzyny	naucz. 2 ucz. 106			1	1	2	2	3	3	2	3	3
22	Kromarki	naucz. 1 ucz. 34			1	1	1	1	2	3	3	2	2
23	Burkarty	naucz. 1 ucz. 47				1	1	1	2	2	1	1	1

wowych w latach 1945 — 1955

Lp.	Miejscowość	naucz. i ucz.	L a t a												
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	
24	Bezledy	naucz.	2				1	2	2	3	2	4	3	3	
		ucz.	132				49	61	70	71	65	81	73	69	
25	Grotowo	naucz.	1				1	2	2	2	3	3	3	3	
		ucz.	65				48	70	70	72	62	75	65	68	
26	Kwiatkowo	naucz.	1				1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	63				30	21	19	19	16	21	16	21	
27	Borki	naucz.	1					1	1	2	2	2	2	3	
		ucz.	44					42	38	48	53	54	62	67	
28	Molwity	naucz.	2					1	1	1	1	2	1	1	
		ucz.	91					23	13	12	19	25	9	18	
29	Paustry	naucz.	—					1	1	1	1	2	3	3	
		ucz.	—					34	16	13	29	48	70	64	
30	Posłusze	naucz.	2					1	1	—	—	—	—	—	
		ucz.	81					18	16	—	—	—	—	—	
31	Sągnity	naucz.	2					1	1	1	2	2	2	3	
		ucz.	87					44	38	50	56	54	63	76	
32	Wargielity	naucz.	1					1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	38					47	48	28	24	18	17	19	
33	Dzikowo	naucz.	2						1	1	1	1	1	1	
		ucz.	63						23	17	17	16	24	31	
34	Kumkajmy	naucz.	2						1	1	1	1	1	1	
		ucz.	74						24	20	18	14	24	27	
35	Warszkajty	naucz.	1						1	—	1	1	1	1	
		ucz.	87						6	—	6	6	11	8	
36	Nowa Wieś	naucz.	1											1	
		ucz.	57											22	
37	Augamy	naucz.	2												
		ucz.	84												
38	Dobrzyńka	naucz.	2												
		ucz.	70												
39	Órsy	naucz.	2												
		ucz.	80												
40	Piasty W-kie	naucz.	1												
		ucz.	43												
41	Pareżki	naucz.	1												
		ucz.	39												
42	Tolko	naucz.	1												
		ucz.	45												
43	Wągniki	naucz.	1												
		ucz.	60												
44	Weskajmy	naucz.	1												
		ucz.	30												
Razem		naucz.	71	1	17	33	41	60	73	84	88	91	93	93	
		ucz.	3491	17	723	1830	2118	2293	2330	2342	2239	2186	2172	2170	

że w wielu wypadkach tam, gdzie w roku 1935 pracował 1 lub 2 nauczycieli, w roku 1955 było 2, 3, a nawet i 4 nauczycieli. Widać również, że niektóre szkoły powstały w miejscowościach, gdzie ich w 1935 r. nie było, ale są i takie, które w 1935 roku były, a do 1955 r. nie zostały uruchomione. Odpowiedzi na to należy szukać w zniszczeniach wojennych, w strukturze demograficznej i zmienionych stosunkach społecznych powiatu.

W wyniku działań wojennych całkowicie zniszczeniu uległy budynki szkolne w miejscowościach: Janikowo, Pareżki, Augamy, Głady, Krasnołąka, Kumkiejmy, Orsy i Sągnity. Inne zostały mniej lub więcej uszkodzone i prawie wszystkie zdemolowane. Dlatego też tam, gdzie w miarę napływu ludności zachodziła potrzeba uruchomienia szkoły, lokowano ją w budynku zastępczym, jak to miało miejsce w Janikowie, Gładach, Krasnołące, Kumkiejmach i Sągnitach, bądź też przenoszono do innej miejscowości. Tak powstała szkoła w Kiwajnach w budynku adaptowanym na szkołę zamiast spalonej szkoły w pobliskich Augamach. Tak też powstała szkoła w Paustrach w pobliżu Górowa, gdyż tam osiedliło się więcej ludności. W miejscowości Posłusze szkołę uruchomiono w roku 1949, lecz z braku dzieci po dwóch latach zamknięto ją. Na skutek małej liczby dzieci nie uruchomiono szkół w miejscowościach Dobrzyńka, Tolko i Weskajmy, chociaż ocalały tam budynki szkolne. Nie otworzono też szkół w Piastach Wielkich i Wagnikach, gdzie szkoły w 1935 r. mieściły się w budynkach folwarcznych. Wioski Orsy i Pareżki zostały całkowicie zniszczone w czasie działań wojennych.

Rozwojowi sieci szkolnej towarzyszyły inwestycje szkolne. W pierwszym rządzie uruchomiono centralne ogrzewanie w szkole podstawowej w Górowie. W roku 1947 przeprowadzono remonty budynków szkolnych w Wojciechach, Dębach, Toprznach i Kandytach, w roku 1949 — w Wargielitach, a w roku 1951 — w Wiewiórkach. Każdy remont z zasady obejmował izby lekcyjne i mieszkania nauczycielskie, a nadto korytarze, kancelarie i sale gimnastyczne. W Wiewiórkach poza remontem wewnętrznym budynek otynkowano, dzięki czemu zmienił on całkowicie swój wygląd zewnętrzny.

Tabl. 2. Szkoły i uczniowie według liczby nauczycieli w latach 1945 — 1955

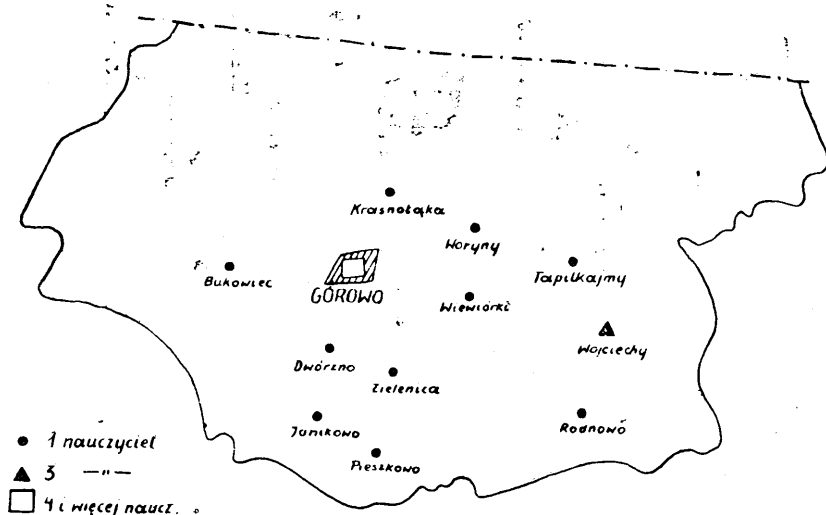
Wyszczególnienie	Szkół i uczni.	L a t a											
		1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
o 1 nauczycielu	szkół	20	1	10	18	19	17	19	9	9	7	10	12
	uczni.	1093	17	409	1120	1018	657	522	193	174	99	178	253
o 2 nauczycielach	szkół	20	—	—	2	5	9	9	12	9	11	5	3
	uczni.	1875	—	—	160	471	734	645	669	498	552	225	123
o 3 nauczycielach	szkół	1	—	1	1	—	3	3	6	10	11	13	14
	uczni.	125	—	115	207	—	338	342	474	711	739	853	918
o 4 i więcej naucz.	szkół	1	—	1	1	2	2	4	6	6	5	6	6
	u. zn.	398	—	199	343	629	564	821	1006	856	796	916	876
R a z e m	szkół	42	1	12	22	26	31	35	33	34	34	34	35
	uczni.	3491	17	723	1830	2118	2293	2330	2342	2239	2186	2172	2170
miasto	szkół	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	uczni.	398	17	199	343	396	389	414	382	319	349	379	379
wieś	szkół	41	—	11	21	25	30	34	32	33	33	33	34
	uczni.	3093	—	524	1487	1722	1904	1916	1960	1920	1837	1793	1791

Tablica druga jest podsumowaniem tablicy pierwszej. Widać z niej, że do roku 1955 na terenie powiatu górowskiego nie osiągnięto wprawdzie liczby szkół z 1935 r., lecz w sieci szkolnej zaszły korzystne zmiany. Szczególnie zmniejszyła się liczba szkół o jednym nauczycielu z 20 do 12 i szkół o 2 nauczycielach z 20 do 3. Zwiększyła się znacznie liczba szkół o 3 nauczycielach z 1 do 14 oraz o czterech i więcej nauczycielach z 1 do 6.

Zmiany te najlepiej obrazują poniższe zestawienia procentowe.

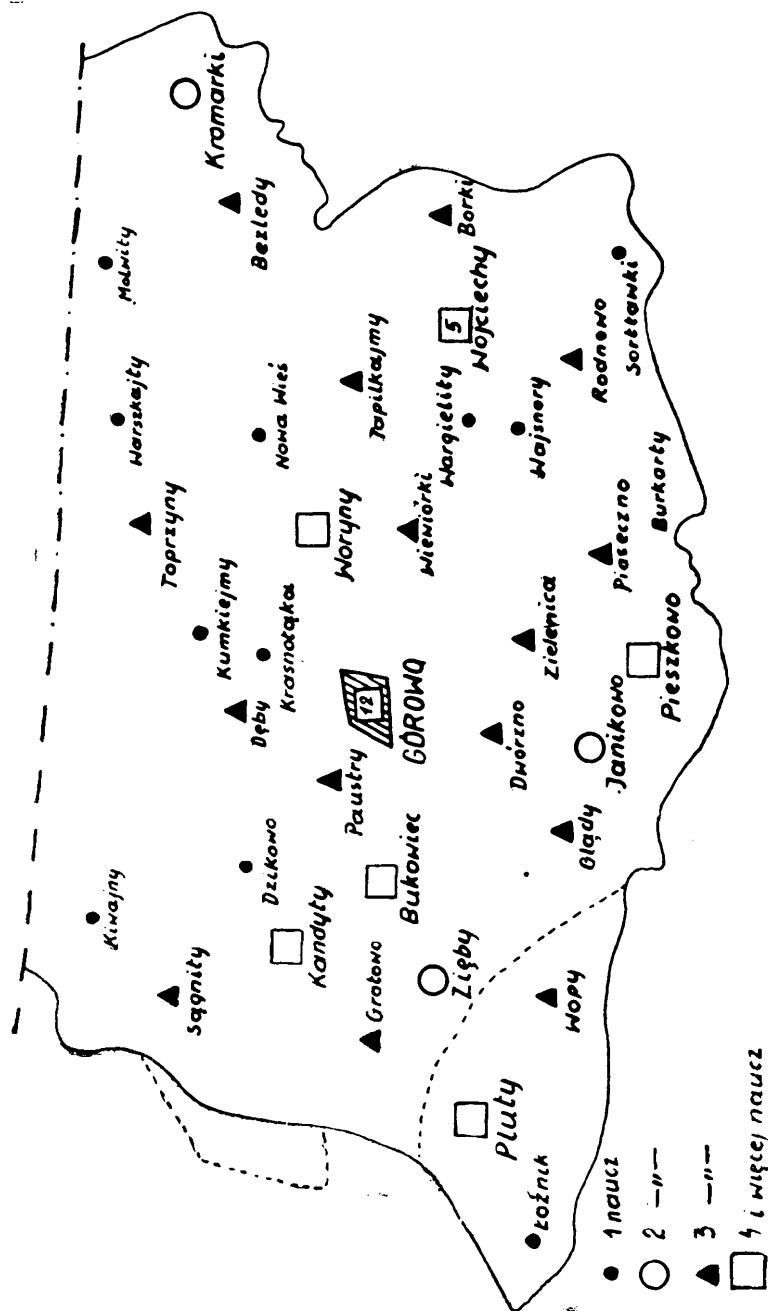
Rok	Wyszczególnienie	Ogółem	1 naucz.	2 naucz.	3 naucz.	4 i więcej naucz.
1935	Szkół %	42 100	20 47,6	20 47,6	1 2,4	1 2,4
	Uczniów %	3491 100	1093 31,3	1875 53,7	125 3,6	398 11,4
1955	Szkół %	35 100	12 34,3	3 8,6	14 40,—	6 17,1
	Uczniów %	2170 100	253 11,6	123 5,7	918 42,3	876 40,4

Z zestawienia widać, że w roku 1935 powiat górowski bazował właściwie na szkołach o 1 i 2 nauczycielach, gdyż obejmowały one 95,2% szkół i 85% uczniów. Liczby te w roku 1955 spadły do 42,9% szkół i 17,3% uczniów. Znikoma liczba szkół o 4 i więcej nauczycielach w roku 1935, bo tylko 2,4% szkół i 11,4% uczniów, wzrosła w roku 1955 do 17,1% szkół i 40,4% uczniów. Trzeba dodać, że na terenie powiatu górowskiego w jego powojennych granicach była

Sieć szkół podstawowych. Stan z 1946 r.
tylko jedna szkoła o 8 nauczycielach w Górowie i jedna o 3 nauczycielach we wsi Kandyty. Ogólnie należy stwierdzić, że powiat górowski do roku 1955 otrzymał zupełnie inny, korzystniejszy obraz sieci szkolnej. Dotyczy to

miejskiej osiągnęła stan z 1935 r. Od roku 1951 zaznacza się niewielki spadek liczby uczniów, spowodowany przyjściem do szkoły nielicznych roczników wojennych i pierwszych powojennych. Dalsze lata przynoszą duży wzrost liczby uczniów w szkołach miejskich i wiejskich.

Sieć szkół podstawowych. Stan w dniu 20 IX 1955 r.

Tabl. 3. Szkoły podstawowe wg liczby nauczycieli i uczniowie w nich

R o k	S z k o ł y								U c z n i o w i e									
	Ogółem	m.	w.	1 naucz.		2 nau.	3 nau.	4 i więcej		Ogółem	miasto	mieś	1 naucz.		2 naucz.	3 naucz.	4 i więcej	
				m.	w.	w.	w.	m.	w.				miasto	wieś	wieś	wieś	miasto	wieś
1935	42 100%	1 2,4	41 97,6		20 47,6	20 47,6	1 2,4	1 2,4		3491 100%	398 11,4	3093 88,6		1093 31,3	1875 53,7	125 3,6	398 11,4	
1.XII.1945	1 100	1 100		1 100						17 100	17 100		17 100					
1.X.1946	12 100	1 8,3	11 91,7		10 83,4		1 8,3	1 8,3		723 100	199 27,5	524 72,5		409 56,6		115 15,9	199 27,5	
1.X.1947	22 100	1 4,5	21 95,5		18 81,9	2 9,1	1 4,5	1 4,5		1830 100	343 18,7	1487 81,3		1120 61,2	160 8,8	207 11,3	343 18,7	
1.X.1948	26 100	1 3,8	25 96,2		19 73,2	5 19,2		1 3,8	1 3,8	2118 100	396 18,7	1722 81,3		1018 48,1	471 22,2		396 18,7	233 11,—
1.X.1949	31 100	1 3,2	30 96,8		17 54,9	9 29,—	3 9,7	1 3,2	1 3,2	2293 100	389 17,—	1904 83,—		657 28,7	734 32,—	338 14,7	389 17,—	175 7,6
1.X.1950	35 100	1 2,9	34 97,1		19 54,2	9 25,7	3 8,6	1 2,9	3 8,6	2330 100	414 17,8	1916 82,2		522 22,4	645 27,7	242 14,6	414 17,8	407 17,5
30.IX.1951	33 100	1 3,—	32 97,—		9 27,3	12 36,3	6 18,2	1 3,—	5 15,2	2342 100	382 16,3	1960 83,7		193 8,2	669 28,6	474 20,2	382 16,3	624 26,7
10.IX.1952	34 100	1 2,9	33 97,1		9 26,5	9 26,5	10 29,4	1 2,9	5 14,7	2239 100	319 14,2	1920 85,8		174 7,8	498 22,2	711 31,8	319 14,2	537 24,—
15.IX.1953	34 100	1 2,9	33 97,1		7 20,6	11 32,4	11 32,4	1 2,9	4 11,7	2186 100	349 16,—	1837 84,—		99 4,5	552 25,3	739 33,8	349 16,—	447 20,4
25.IX.1954	34 100	1 2,9	33 97,1		10 29,4	5 14,7	13 38,3	1 2,9	5 14,7	2172 100	379 17,4	1793 82,6		178 8,2	225 10,4	853 39,3	379 17,4	537 24,7
20.IX.1955	37 100	1 2,7	36 97,3		12 32,4	3 8,1	15 40,6	1 2,7	6 16,2	2302 100	379 16,5	1923 83,5		211 10,5	123 5,3	978 42,5	379 16,5	581 25,2

Tablice 3, 4 i 5 oraz mapki sieci szkolnej z lat 1935, 1946 i 1955 przedstawiają rozwój sieci w latach 1945 — 1955 w porównaniu z rokiem 1935 w granicach powiatu jako jednostki administracyjnej.

Tablica 3 przedstawia w liczbach bezwzględnych liczbę szkół według stopnia organizacyjnego i liczbę uczniów w tych szkołach oraz ich odpowiedniki procentowe. W porównaniu z siecią szkół z 1935 roku występują duże różnice na korzyść sieci powojennej tak po stronie szkół, jak i po stronie uczniów w tych szkołach. Zaznacza się systematyczne zmniejszanie procentowe szkół o 1 i 2 nauczycielach, a jeszcze silniej występuje to po stronie uczniów. Odwrotne zjawisko zarysowało się w szkołach o 3 i 4 nauczycielach. Program pełnej siedmioklasowej szkoły może być realizowany tylko w szkołach o 4 i więcej nauczycielach i stąd pęd do tego typu szkół. Program szkoły siedmioklasowej realizują z konieczności i szkoły o 3, a nawet nieraz o 2 nauczycielach i dlatego też liczba uczniów w szkołach pełnych (z VII klasą) znacznie przewyższa liczbę uczniów w szkołach o 4 i więcej nauczycielach. Warto zaznaczyć, że w stosunkowo dużym odsetku szkół o 1 nauczycielu jest mały odsetek uczniów, a w szkołach o 3 oraz 4 i więcej nauczycielach zjawisko to przebiega odwrotnie.

W roku 1955 uległy zmianie granice powiatu. W związku z tym szkoła o 1 nauczycielu w Kwiatkowie odeszła do powiatu braniewskiego, a szkoły w Plutach o 4 nauczycielach, w Wopach o 3 nauczycielach i w Łoźniku o 1 nauczycielu przyłączono z powiatu braniewskiego do górowskiego.

Liczba uczniów w szkołach pełnych

Rok	Uczniów ogółem	z tego w szkołach pełnych	%	w tym na wsi	%
1945	17	—	—	—	—
1946	723	199	27,5	—	—
1947	1.830	343	18,7	—	—
1948	2.118	396	18,7	—	—
1949	2.293	674	29,4	285	12,4
1950	2.330	1.163	49,9	749	32,1
1951	2.342	1.335	57,—	953	40,7
1952	2.239	1.632	72,8	1.313	58,6
1953	2.186	1.478	67,6	1.129	51,6
1954	2.172	1.702	78,3	1.323	60,9
1955	2.302	1.855	80,6	1.476	64,1

Organizowanie szkoły pełnej w miastach nigdy nie przedstawiało trudności, stąd też miasta z zasady miały szkoły pełne. Znacznie gorzej jest na wsi, gdyż mała liczba dzieci nie pozwala na zatrudnienie większej liczby nauczycieli. Zasadę tę stosowano ściśle w roku 1935 i stąd na wsi w całym powiecie była tylko jedna szkoła o 3 nauczycielach. Wprowadzenie tak dużej liczby dzieci do szkół pełnych świadczy o dużym wkładzie państwa w dzieło podnoszenia oświaty, a szczególnie w szkołach wiejskich.

W tablicy 4 przedstawiono liczbę uczniów w poszczególnych klasach ogółem w powiecie oraz w rozbiciu na miasto i wieś. W latach 1946 i 1947 uderza duża liczba uczniów w klasach pierwszych w pozycjach „ogółem” i „na wsi”. Był to wynik okresu wojennego, w którym dzieci w większości wypadków nauki nie pobierały i stąd po wojnie znalazły się w klasach pierwszych mimo opóźnionego wieku. Liczby te stopniowo wyrównywały się. Szkoły z VII klasą na wsi powstały dopiero w roku szkolnym 1949/50. Od roku 1954 notuje się większy napływ uczniów do klas pierwszych. Weszły tu już dzieci urodzone w wolnej

Tabl. 4. Uczniowie szkół podstawowych wg klas

R o k	O g ó ł e m									M i a s t o								W i e ś									
	Og.	I	II	III	IV	V	VI	VII	*)	Og.	I	II	III	IV	V	VI	VII	*)	Og.	I	II	III	IV	V	VI	VII	
1935	3491									398									3093								
1945	17	9	2	3	3					17	9	2	3	3					—								
1946	723	312	186	104	86	12	17	6		199	56	52	33	23	12	17	6		524	256	134	71	63				
1947	1830	672	399	315	226	99	17	12	90	343	43	42	50	45	44	17	12	90	1487	629	357	265	181	55			
1948	2118	557	578	448	307	142	70	16		396	94	62	79	43	63	39	16		1722	463	516	369	264	79	31		
1949	2293	422	468	579	401	252	111	60		389	68	71	61	71	57	35	26		1904	354	397	518	330	195	76	34	
1950	2330	314	398	467	523	336	196	96		414	37	64	79	63	91	50	30		1916	277	334	388	460	245	146	66	
1951	2342	314	291	377	455	465	281	159		382	47	42	67	67	67	50	42		1960	267	249	310	388	398	231	117	
1952	2239	336	280	290	355	411	347	220		319	41	41	51	59	64	36	27		1920	295	239	239	296	347	311	193	
1953	2186	367	291	262	308	339	350	269		349	61	43	44	54	61	44	42		1837	306	248	218	254	278	306	227	
1954	2172	416	332	289	280	305	258	292		379	59	66	49	47	58	47	53		1793	357	266	240	233	247	211	239	
1955	2302	517	396	335	299	293	231	231		379	75	64	61	49	55	37	38		1923	442	332	274	250	238	194	193	

*) Uczniów starszych wiekiem, a z powodu wojny opóźnionych w nauce, uczono na specjalnych kompletach zwanych ciągami skróconymi, gdyż w ciągu jednego roku przerabiano dwie klasy programowe.

Tabl. 5. Nauczyciele pełnozatrudnieni oraz obciążenie ich uczniami

R o k	Nauczyciele pełnozatrudnieni										Na nauczyciela przypada uczniów						
	Ogółem			Miasto			Wieś			% kob.	Og.	miasto	wieś	w szkołach o			
	Og.	m.	kob.	Og.	m.	kob.	Og.	m.	kob.					1 naucz.	2 naucz.	3 naucz.	4 i więcej
1935	71	68	3	8	6	2	63	62	1	4,2	50	50	50	55	46	42	50
1945	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	17	17	—	17	—	—	—
1946	17	7	10	4	1	3	13	6	7	58,8	43	50	40	41	—	38	50
1947	33	13	20	8	3	5	25	10	15	60,6	55	43	59	62	40	69	43
1948	41	17	24	8	1	7	33	16	17	58,5	52	50	52	54	47	—	52
1949	60	25	35	12	4	8	48	21	27	58,3	38	32	40	39	41	38	35
1950	73	27	46	14	4	10	59	23	36	63,—	32	30	32	27	36	38	30
1951	84	31	53	12	3	9	72	28	44	63,1	28	32	27	21	28	26	30
1952	88	30	58	11	2	9	77	28	49	65,9	25	25	25	19	28	24	28
1953	91	39	52	9	2	7	82	37	45	57,1	24	39	22	14	25	22	27
1954	93	35	58	13	5	8	80	30	50	62,3	23	29	22	18	23	22	27
1955	100	39	61	12	4	8	88	35	53	61,—	23	32	22	20	21	22	26

ooczyźnie. Najbardziej charakterystycznym zjawiskiem jest wyrównanie liczby uczniów w klasach IV — VII, a szczególnie fakt, że nie ma rozbieżności w liczbie uczniów w klasach IV — V oraz VI i VII ²⁾).

Absolwenci klas VII

Wzrastający napływ uczniów do szkół pełnych dał w wyniku wzrastającą liczbę absolwentów klas VII. Z terenu powiatu górowskiego zanotowano liczby:

Rok	Ogółem	Miasto	Wieś
1948	11	11	—
1949	14	14	—
1950	57	22	35
1951	93	27	66
1953	148	38	110
1952	185	22	163
1954	216	26	190
1955	208	27	181

Biblioteki szkolne

Równocześnie z rozwojem szkół organizowano biblioteki szkolne. Liczba bibliotek i tomów stale wzrastała. Na przestrzeni lat 1947 — 1955 średnia liczba tomów na jednego ucznia w szkołach podstawowych powiatu górowskiego układała się następująco: 1947 — 0,10, 1948 — 0,75, 1949 — 1,50, 1950 — 1,90, 1951 — 3,—, 1952 — 4,70, 1953 — 8,10, 1954 — 9,05, 1955 — 10,10.

Nauczyciele

Tablica 5 przedstawia liczbę nauczycieli pełnozatrudnionych i obciążenie ich uczniami. W pozycjach „ogółem” i „na wsi” występował stały wzrost zatrudnienia, natomiast w pozycji „miasto” występowały wahania. Było to spowodowane nadmiarem zatrudnienia na stopniu licealnym. Z konieczności nauczyciele ci uzupełniali godziny w szkole podstawowej, a tym samym musiało być mniej nauczycieli na stopniu podstawowym. Od roku 1949 wzrost zatrudnienia nauczycieli wyprzedzał znacznie wzrost liczby uczniów i stąd liczba uczniów na jednego nauczyciela w powiecie stopniowo spadała aż do średniej 23. Porównanie liczby uczniów na jednego nauczyciela w 1935 roku i w poszczególnych latach po 1949 roku nie wymaga komentarzy. W roku 1935 na terenie powiatu górowskiego w ogólnej liczbie 71 nauczycieli pracowały tylko trzy kobiety: dwie w Górowie i jedna w Kandytach. Były to kobiety starsze, bo nauczycielki z Górowa urodzone były w latach 1901 i 1888, a nauczycielka w Kandytach, Maria Meyer, była urodzona w r. 1892. Z zasady w 1935 r. w szkołach pracowali mężczyźni starsi wiekiem, a tylko nieliczni urodzeni byli w pierwszych latach bieżącego stulecia.

W naszych szkołach przewaga nauczycielek kobiet w młodym wieku jest widoczna.

W omawianym okresie w powiecie górowskim funkcje inspektorów szkolnych pełnili:

1945 — 1946	—	Paweł Drozd
1947 — 1951	—	Bolesław Czerniawski
1952	—	Jan Skoiński
1953 — 1955	—	Władysław Kachel

²⁾ Sprawa ta rażąco przedstawiała się na terenie przedwojennej Polski; a oto dane z roku 1937/38 na podstawie Małego Rocznika Statystycznego z r. 1938 s. 317: uczniów ogółem: 4.701,200, kl. I — 974.300, kl. II — 861.000, kl. III — 1.016.000, kl. IV — 851.700, kl. V — 467.600, kl. VI — 348.700, kl. VII — 181.900. Wystąpiły tam dwa duże załamania w klasach IV — V i VI — VII. W praktyce dzieci wiejskie szkoły podstawowej nie kończyły.